

ანზორ თოთაძე

დემოგრაფიული ვითარება და მრის სულიერი ცხოვრება

წერილი პირველი

საქართველოს მოსახლეობა ისტორიულად ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო XIII საუკუნის პირველ ნახევარში. 1254 წელს ჩატარებული აღწერის მიხედვით მისი მოსახლეობა 8 მილიონ კაცს უდრიდა. გამუდმებული შემოსევების შედეგად მოსახლეობა 1770 წლისათვის 761 ათასამდე შემცირდა, ხოლო 1800 წელს მან 675 ათასი კაცი შეადგინა. ამ პერიოდში შავი ჭირის გავრცელების შედეგად, როგორც ისტორიული წყაროები ცხადყოფენ, მისი მოსახლეობა თითქმის განახევრდა. რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის 1897 წლის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობამ 2 მილიონ 109 ათასი კაცი შეადგინა და ერთი საუკუნის განმავლობაში თითქმის 5,5-ჯერ გაიზარდა.

უკანასკნელ წლებში საქართველოს მოსახლეობა ყველაზე მრავალრიცხოვანი იყო 1992 წელს — 5 467 ათასი კაცი. ცნობილი მიზეზების გამო ამ დროიდან მოყოლებული საქართველოში მოსახლეობა განუხრელად მცირდებოდა და მხოლოდ ბოლო პერიოდში ოდნავ გაიზარდა, რის შედეგადაც 2011 წელს მან 4 469 ათასი კაცი შეადგინა.

2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით, აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის გარდა, საქართველოში 3 661 ათასი ქართველი ცხოვრობდა, რომლის წილმაც მთელ მოსახლეობაში 83,8 პროცენტი შეადგინა.

არსებული მონაცემების მიხედვით, საქართველოში ყველაზე მეტი ბავშვი (104 ათასი) 1961 წელს დაიბადა, ხოლო 1960-1990 წლებში ყოველწლიურად საშუალოდ 93 ათასი ბავშვი იბადებოდა, 1991-2010 წლებში კი — 55 ათასი.

ისტორიულად სამხრეთ კავკასიაში საქართველოს მოსახლეობა, რაოდენობრივად ყოველთვის აღემატებოდა სომხეთისა და აზერბაიჯანის მოსახლეობას. მაგალითად, 1926 წელს საქართველოს მოსახლეობა სამხრეთ კავკასიის მთელი მოსახლეობის 45,5 პროცენტს შეადგენდა, აზერბაიჯანისა — 39,5-ს, ხოლო სომხეთისა — 15,0 პროცენტს. აღსანიშნავია,

რომ 1965 წლამდე საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა ჭარბობდა აზერბაიჯანის მოსახლეობას. ამის შემდეგ აზერბაიჯანის მოსახლეობა სწრაფად გაიზარდა და 2009 წელს მან 8 897 ათასი კაცი შეადგინა, ხოლო იმავე წელს საქართველოში მხოლოდ 4 385 ათასი, ანუ 4 512 ათასი კაცით ნაკლები ცხოვრობდა. ამავე პერიოდში მთელი სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობა 16 520 ათას კაცს უდრიდა. აქედან საქართველოს მოსახლეობის წილი მხოლოდ 26,5 პროცენტს შეადგენდა, სომხეთისა — 19,6 პროცენტს, ხოლო აზერბაიჯანისა კი უკვე 53,9 პროცენტს.

მოსახლეობის რაოდენობის შემცირება განსაკუთრებით საშიშია ჩვენი ქვეყნისათვის, რადგან იგი ისეთ უნიკალურ, მრავალგანზომილებიან რეგიონში მდებარეობს, სადაც მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფოების ინტერესთა გადაკვეთის წერტილები საკმაოდ ბევრია და ამდენად საკუთარი ინტერესების დაცვა — გამწვანებული.

ქვეყანაში შექმნილ დემოგრაფიულ ვითარებას პირველ რიგში ართულებს შობადობის დონის მკვეთრი შემცირება. საკმარისია ითქვას, რომ 1980-1989 წლებში, ანუ 10 წელიწადში, საქართველოში 455 ათასი გოგონა დაიბადა (შემდგომ პერიოდებთან შესადარისობის უზრუნველყოფის მიზნით 1980-1989 წლების მონაცემებს გამოკლებულია აფხაზეთისა და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში დაბადებული გოგონების რაოდენობა), ხოლო 1990-1999 წლებში (ისევ 10 წელიწადში) მხოლოდ 306 ათასი გოგონა. ბოლო, ისევ ათ წელიწადში (2000-2009 წლები) დაიბადა 236 ათასი გოგონა, ანუ 219 ათასით ნაკლები 1980-1989 წლებთან შედარებით.

ცხრილი 1

საქართველოში დაბადებული გოგონების რაოდენობა ათწლეულების მიხედვით

წლები	დაბადებული გოგონების რაოდენობა
1960-1969	466 622
1970-1979	433 361
1980-1989	454 960
1990-1999	306 395
2000-2009	236 681

წყარო: ცხრილი გაანგარიშებულია ჩვენ მიერ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე.

ეს იმას ნიშნავს, რომ შობადობა, არსებული პირობების შენარჩუნების შემთხვევაში, 2012-2030 წლებში, საგრძნობლად შემცირდება და პიკს

დაახლოებით 2020-იანი წლების პირველ ნახევარში მიაღწევს. მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლება შობადობის აფეთქებაზე და რამდენჯერმე გაზრდაზე საუბრობს, ისევ მათივე ოფიციალური მონაცემებით, ქვეყანაში უკვე დაწყებულია შობადობის მნიშვნელოვანი შემცირება. მაგალითად, 2009 წელს დაიბადა 63 ათასი ბავშვი (რაც მეტად საეჭვოა), მაგრამ 2010 წელს შობადობამ 62 ათასი ბავშვი შეადგინა, ხოლო 2011 წელს ქვეყანას უკვე 5 ათასი ბავშვით ნაკლები — 57 ათასი ბავშვი მოევლინა. ქორწინებათა რიცხვიც 2010-2011 წლებში 34 ათასიდან 30 ათასამდე შემცირდა. ამჟამად დაბადებული ბავშვების დედები ძირითადად 1980-1989 წლებში დაბადებული გოგონები (455 ათასი) არიან, რომლებიც თითქმის 2-ჯერ ჭარბობენ 2000-2010 წლებში დაბადებულ გოგონათა რაოდენობას (236 ათასი). ყოველგვარი ზუსტი გაანგარიშების გარეშეც ცხადია, რომ თუ რამე არ ვიდრნეთ და გადამწყვეტი ზომები არ მივიღეთ, მშობადი კონტინგენტის საგრძნობლად შემცირების გამო, შემდეგ ათწლეულებში შობადობაც ორჯერ შემცირდება და 2020 წლის მიმდებარე პერიოდში საქართველოში 25 ათასი ბავშვი დაიბადება. აქედან დიდი-დიდი 15-18 ათასი ბავშვი იყოს ქართველი, ხოლო გოგონა 7-8 ათასი. ამის შემდეგ როგორი ღონისძიებებიც არ უნდა გავატაროთ, მდგომარეობას ვეღარ გამოვასწორებთ, მაგრამ ქვეყნის დემოგრაფიული კატასტროფა ამით არ მთავრდება. მომავალში ეკონომიკის ზრდის პარალელურად თავს იჩენს ადგილობრივი შრომითი რესურსების მწვავე ნაკლებობის პრობლემა. სამწუხაროდ, გლობალიზაციას არ აინტერესებს მკვიდრი მოსახლეობის განვითარების პერსპექტივები. მას აინტერესებს, რომ მსოფლიო ეკონომიკურ „ლანდშაფტში“ ესა თუ ის სივრცე უკაცრიელი, აუთვისებელი არ იყოს. მისთვის მთავარია სამუშაო ძალის არა ეთნიკური კუთვნილება, მისი ეროვნული ნიშანთვისებები, არამედ სამუშაო ძალა, როგორც ასეთი, მისი პროფესიული, საქმიანი თვისებები. ამიტომ ჩვენს ქვეყანაში შრომითი რესურსების ნაკლებობას აუცილებლად მოყვება მეტად საშიში, არასასურველი იმიგრაციული პროცესები. ჩვენს სულიერ ცხოვრებას თანდათანობით ჩაენაცვლება სხვა კულტურა, რელიგიური აღმსარებლობა და ცხოვრების წესი, გლობალური, ეროვნულობისაგან განძარცული სულიერი ფასეულობები დაიკავენ ცხოვრების სცენას.

შობადობის შემცირებისა და სიკვდილიანობის მატეების შედეგად, უკანასკნელ წლებში, მნიშვნელოვნად შემცირდა ბუნებრივიმატება, განსაკუთრებით სოფლად.

საქართველოში არსებული უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარება განპირობებულია მის ცალკეულ რეგიონებში დემოგრაფიული პრობლემების გამწვავებით. ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (აჭარა, ქვემო ქართლი, სამცხე-ჯავახეთი), საქართველოს, უპირატესად ქართველებით დასახლებულ რეგიონებში, დემოგრაფიული ვითარება მეტად მძიმეა.

საქართველოში მოსახლეობის ბუნებრივი მატება (კლება)
რეგიონების მიხედვით 1980-1989 და 2000-2009 წლებში

	1980-1989	2000-2009
საქართველო	433 064	53 584
თბილისი	87 384	29 057
აჭარა	51 387	21 296
გურია	8 101	-3 448
იმერეთი	50 654	-8 282
კახეთი	32 827	-9 752
მცხეთა-მთიანეთი	10 112	-1 735
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	-1 901	-4 154
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	30 005	1 177
სამცხე-ჯავახეთი	34 656	5 456
ქვემო ქართლი	100 231	18 426
შიდა ქართლი	29 608	5 543

წყარო: ცხრილი გაანგარიშებულია ჩვენ მიერ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე.

ცალკეული რეგიონების მიხედვით, მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ, ბოლო წლების განმავლობაში, კრიზისულ მაჩვენებელსაც კი მიაღწია, ხოლო ზოგიერთ რეგიონში მნიშვნელოვნად შემცირდა კიდეც. მაგალითად, უკანასკნელი 21 წლის (1990-2010 წწ.) განმავლობაში, იმერეთში, როგორც საქართველოს ყველაზე მრავალრიცხოვან და ძირითადად ქართველებით დასახლებულ რეგიონში, მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ 6 580 კაცი შეადგინა, მაშინ როცა წინა 21 წელიწადში (1969-1989 წწ.) იმერეთში 114 863 კაცით მეტი დაიბადა, ვიდრე გარდაიცვალა. უფრო მეტიც, ცალკეულ წლებში იმერეთის ბუნებრივი მატება იმაზე მეტიც კი იყო, ვიდრე მთელ, 1990-2010 წლების პერიოდში. კერძოდ, 1970 წელს იმერეთის ბუნებრივმა მატებამ 6 830 კაცი შეადგინა, მაშინ როდესაც იმერეთის მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 1990-2010 წლებში, როგორც ითქვა, მხოლოდ 6 580 კაცს შეადგენდა.

საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში იმდენად შემცირდა შობადობა და გაიზარდა მოკვდაობა, რომ შეუძლებელი ხდება თაობათა ერთი და იმავე რაოდენობით განახლება. თუ ასე გაგრძელდა, ქვეყნის ზოგიერთი ისტორიული პროვინცია მოსახლეობისაგან დაიცლება და დაცარიელებულ ადგი-

ლებს სხვა ეროვნების ხალხი დაიკავეს — სხვა კულტურით, რელიგიური აღმსარებლობითა და ცხოვრების სხვა წესით. მაგალითად, რაჭაში 1990-2010 წლებში არც ერთი წელი არ ყოფილა ისეთი, რომ მოსახლეობა საგრძნობლად არ შემცირებულიყო. ამ პერიოდში მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ რაჭაში 7 346 კაცი შეადგინა, ე. ი. რაჭაში ყოველწლიურად საშუალოდ 350 კაცით მეტი კვდებოდა, ვიდრე იბადებოდა. სწორედ ამისა და ინტენსიური მიგრაციული პროცესების გამო, ბოლო ათწლეულებში, რაჭის მოსახლეობა 67-დან 23 ათას კაცამდე შემცირდა. თუ ასე გაგრძელდა ორ-სამ ათწლეულში რაჭის გაუკაცრიელება გარდაუვალია. მსგავსი მდგომარეობაა ლეჩხუმში, ყაზბეგსა და ზოგიერთ სხვა მთიან რაიონში.

ქვეყნის მოსახლეობის გამრავლების მძიმე შედეგები უკვე სახეზეა. მაგალითად, 2000-2009 წლებში საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ ათჯერ ნაკლები შეადგინა, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა 1960-1969 ან თუნდაც 1950-1959 წლებში, მაშინ როდესაც საქართველოს მოსახლეობა ამჟამინდელთან შედარებით გაცილებით ნაკლები იყო.

ცხრილი 3

საქართველოში მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობა

წლები	შობადობა	მოკვდაობა	ბუნებრივი მატება
1950-1959	799 453	248 048	551 405
1960-1969	850 908	276 034	574 874
1970-1979	792 371	339 014	453 357
1980-1989	833 624	400 560	433 064
1990-1999	623 013	495 258	127 755
2000-2009	502 296	448 712	53 584

წყარო: ცხრილი გაანგარიშებული ჩვენ მიერ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე

ზემოთ აღნიშნული მიზეზების გამო, რაც შეიძლება მალე უნდა გატარდეს აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკა, რათა ქვეყნის უმრავლეს რეგიონში შევაჩეროთ უკვე ჩამოყალიბებული მოსახლეობის დეპოპულაცია, ხოლო შემდეგ ვიზრუნოთ მოსახლეობის გაფართოებულ გამრავლებაზე. თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების შემთხვევაშიც კი, სასურველ შედეგს მხოლოდ საკმარისი შემდეგ მივალწევთ. საერთოდ დემოგრაფიული პროცესები მყისიერ ცვლილებას თითქმის არ განიცდის. წინააღმდეგ შემთხვევაში უმწვავესი

დემოგრაფიული ვითარების დაძლევა, რაოდენი სახრსებიც არ უნდა გავიღოთ, შეუძლებელი იქნება. ზვალინდელი დღე დამოკიდებულია დღეს დაბადებული ბავშვების რაოდენობასა და აღზრდის ხარისხზე.

XIX საუკუნის პოლიტიკოსები და ეკონომისტები აღნიშნავენ: „რაც უფრო მეტ ქვანახშირს ხარჯავს და რაც უფრო მეტ ხორცს მოიხმარს რომელიმე სახელმწიფოს მოსახლეობა, მით უფრო მდიდარია იგი“. ასეთი სახელმწიფოების მოსახლეობა ინტელექტუალურადაც უფრო განვითარებული იყო. ჩვენს მეტად ცვალებად ეპოქაში ინტელექტუალობისა და სიმდიდრის საზომი ელექტრობაც გახდა. ცნობილი ამერიკელი ფსიქოლოგი დ. მაიერსი აღნიშნავს: იქ, სადაც არის ელექტრობა, ადამიანები საუკლებით განვითარებულნი არიან ინტელექტუალურად, ხოლო სადაც იგი არ არის და ადამიანები წვებიან ძალიან ადრე დასაძინებლად და ალიონზე დგებიან, ისინი ნაკლებად განვითარებულნი არიან.¹ შეიძლება ეს მოსაზრება ენერგიის მოხმარებაზედაც გავავრცელოთ. მაგალითად, 2010 წელს მსოფლიო მოსახლეობის ერთ სულზე მოიხმარდა 1820 კვტ. ენერგიას (კომერციული პირველადი ენერგიის ყოველწლიური მოხმარება — ქვანახშირი, ლიგნიტი, ნავთობი, ბუნებრივი გაზი და ჰიდრო, ატომური და გეოთერმული ენერგია — კილოგრამებში ნავთობის ექვივალენტისა მოსახლეობის ერთ სულზე), ხოლო ანალოგიური მაჩვენებელი უფრო ნაკლებად განვითარებად ქვეყნებში 309 კვტ. ენერგიას უდრიდა.²

ჩვენს ქვეყანაში მომხდარი კატაკლიზმებისა და არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების შედეგად ვეღარც ნახშირს ვხარჯავთ, ვეღარც ხორცს მოვიხმართ და ვეღარც საჭირო რაოდენობით ელექტროენერგიას მისი მეტისმეტად სიძვირის გამო. მაგალითად, წლების განმავლობაში ხორცისა და ხორცის პროდუქტების მოხმარება ერთ სულზე მხოლოდ 17-18 კილოგრამს შეადგენდა — თითქმის 4-ჯერ ნაკლებს ფიზიოლოგიურ ნორმასთან შედარებით.

ყოველივე ამის შედეგად ქვეყნის მრავალ ეროვნულ სატკივარს დაემატა უმთავრესი — დაღვა დემოგრაფიული ზამთარი. ქართველი ერი ფიზიკური წყვეტის, გადაშენების საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა. უაღრესად შეძირდა შობადობა, გაიზარდა მოკვდაობა, მატულობს ერთშვილიანი ოჯახების რიცხვი, მოსახლეობა დემოგრაფიულად ბერდება. ეს პროცესები განსაკუთრებით გამოიკვეთა უკანასკნელ წლებში და წინანდებურად ყველაზე მეტად თავი იჩინა ქართველ მოსახლეობაში. ამიტომ ჩვენ ეროვნული ცნობიერება კი არ უნდა მოვადუნოთ, არამედ, პირიქით, გავაძლიეროთ, რათა ერის გამრავლების პრობლემები, ამ გაჭირვების ჟამსაც, ჩვენთვის უპირველესი საზრუნავი გახდეს.

მეტად მწკავედ დგას ქვეყნის წინაშე განათლებული მოქალაქეების აღზ-

¹ Дэвид Майерс, Психология, М., 2001, с. 292.

² State of World Population 2010, United Nations Population Fund, New York, p. 105.

რდის პრობლემა. უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში და განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ნაციონალები მოვიდნენ ქვეყნის სათავეში, ფაქტობრივად მთლიანად მოიშალა საშუალო და უმაღლესი განათლების სისტემა. ჩვენი ახალგაზრდების უმრავლესობას ელემენტარული ცოდნაც აღარ გააჩნიათ, ზოგად განვითარებაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. განათლების სფეროში დაუსრულებელმა, ვითომ მასშტაბურმა, მაგრამ არაფრისმომცემმა რეფორმებმა ახალგაზრდების დიდი ნაწილის ცოდნის დონე ნულამდე დაიყვანა. როგორ დაუჯერებლადაც არ უნდა მოგვეჩვენოს უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტთა საკმაო ნაწილს დიდი რიცხვის, ვთქვათ, მილიარდის ან მილიონის დაწერაც კი არ შეუძლია. მათ წარმოდგენაც არა აქვთ ჩვენს გამოჩენილ მოღვაწეებზე მე-20 საუკუნეში, რომ არაფერი ვთქვათ მე-19 საუკუნეზე. ოცდახუთკაციან ჯგუფში ილია ჭავჭავაძის დაბადების თარიღი ვერც ერთმა სტუდენტმა ვერ დაასახელა, ბოლოს ჯგუფი შეთანხმდა იმაზე, რომ ილია ჭავჭავაძე დაბადებულია 1917 წელს. ჯერ კიდევ ამ ორი-სამი წლის წინათ თითქმის 300 სტუდენტის გამოკითხვის დროს, არც ერთმა სტუდენტმა არ იცოდა ვინ იყო აკადემიკოსი ნიკო მუსხელიშვილი. ეკონომიკური სპეციალობის სტუდენტთა საკმაო ნაწილმა პროცენტის გამოანგარიშებაც კი არ იცის, მაშინ როდესაც ადრე მეექვსე-მეშვიდე კლასის მოსწავლეებისათვის პროცენტის გაანგარიშება არაერთარ სიძნელეს არ წარმოადგენდა. ზემო აღნიშნული იმასაც ნიშნავს, რომ ახალგაზრდებს წარმოდგენაც კი არა აქვთ მე-19 და მე-20 საუკუნეებში საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ პროცესებზე. თუ ვინმეს რაიმე საეჭვოდ მოეჩვენა, დამამტკიცებელი ფაქტები იმისა, რაც ვთქვით, საკმარის მოგვეპოვება.

მთელი ჩვენი ისტორიის განმავლობაში ქართველი მოღვაწეები უპირველეს მოვალეობად თვლიდნენ აღეზარდათ განათლებული მომავალი თაობა. ჯერ კიდევ ქართულ პაგიოგრაფიულ ძეგლებში უამრავი ცნობაა დაცული იმის შესახებ, თუ როგორც ზრუნავდნენ ჩვენი წინაპრები განათლებული და მაღალი პიროვნული თვისებებით შემკული ახალგაზრდების აღზრდისათვის. „ვთქვათ მრავალთაგან მცირედი“.

XI საუკუნეში გიორგი ხუცესმონაზონმა, რომელიც უფრო გიორგი მცირეს სახელითაა ცნობილი, აღწერა ჩვენი მწერლობის ერთ-ერთი უდიდესი წარმომადგენლის, გიორგი მთაწინდელის ცხოვრება. ნაწარმოებში ავტორი დიდ ადგილს უთმობს ახალგაზრდების „სწავლითა სრულყვნას“, ანუ დღევანდელ ტერმინოლოგიას თუ ვიხმართ, ბავშვთა აღზრდის ხარისხს. იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ახალგაზრდობის ორმხრივ, ხორციელად და სულიერად აღზრდას — სხეულისა და გრძნობის ორგანოების განვითარების კვალდაკვალ გონებისა და სულიერი ხედვის განვითარებას.

უფრო ადრე, X საუკუნის მოღვაწე და მწერალი იოანე ბოლნელი ნაშრომში „სწავლა ღვინისმსმელთა და მემთვრალეულთათვის“ წერდა: „ეკრძალენით მემთვრალეობას ღვინითა, ჩემნო ძმანო, ჩემნო საყვარელნო! ღირსე-

ბითა და სწავლით ვცხოვრობდეთ და გულსმოდგინედ და წადიერებით“. უკეთესად ალბათ ვერც თანამედროვე იტყოდა: „ქართლის ცხოვრება“ კიდევ წმინდა წიგნად იყო მიჩნეული, რადგან იგი, როგორც აკად. სიმ. ყაუხჩიშვილი აღნიშნავს, შეიცავდა ქართული წარსული ცხოვრების ისეთ მიმოხილვას, რომელსაც უნდა აღეზარდა ახალგაზრდობა მაღალი მორალის მცნებებით. არ არის შემთხვევითი, რომ ვახუშტი ბატონიშვილი თავის ფუნდამენტურ ნაშრომს „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ შემდეგი სიტყვებით იწყებს: „ყოველი ჟამი იგი წარწყმდეს, რომელიცა სწავლასა ზედა არა სახმარ ვყოთ“.

მცირერიცხოვანი ერისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი განათლების დონეს. ამ მხრივ ჩვენი ერი, უჟამო ჟამთა სიმრავლის მიუხედავად, მაინც ქმნიდა მარადიულ ფასეულობებს და, საბედნიეროდ, ცალკეულ პერიოდებში მძიმე ეროვნული სატკივარის მკურნალი ერისკაცებიც არ გამოლევია. მათი ყურადღების მიღმა არასოდეს დარჩენილა ერის გამრავლებისა და განათლების პრობლემები. ჯერ კიდევ გიორგი მთაწმინდელი ბრძანებდა „რომელთა ქართველთა განმრავლებაჲ იღვაწონ... საუკუნომცა არს სახსენებელი და კურთხევაჲ მათი“.

შემდეგში, როდესაც ქვეყნის მოსახლეობა გარეშე მტრებთან გამუდმებით ბრძოლებში მნიშვნელოვნად შემცირდა და, შეიძლება ითქვას, კრიზისულ ზღვარს მიაღწია, ქვეყნის მესვეურებმა დაიწყეს მოსახლეობის გამრავლებისათვის ზრუნვა. ამ მხრივ ფრიად საინტერესო დემოგრაფიული ცნობა აქვს მოტანილი ტ. ჭანტურიას, კერძოდ, 1703 წლის ერთ გუჯარში წერია: მრავალშვილიან ოჯახს „არაფერი გამოსადები არა ეთხოვბოდეს რა, არა ღალა, არა კულუხი, არა კოდის პური, არა სამასპინძლო, არა სამოსელი, არა ულაყი, მზისა და წვიმის მეტი კარს არა მოგადგებოდეს რა“.³

საქართველოში, როგორც ლიტერატურული წყაროებიდან და ზეპირსიტყვიერებიდან ჩანს, მრავალშვილიანობას (ალბათ, შვიდი-რვა და მეტი ბავშვის ყოლას), დიდი საზოგადოებრივი აღიარება არ ჰქონია. ყველაზე სასურველად ოჯახში ოთხი შვილის ყოლას მიიჩნევდნენ. ამის არაერთი და ორი მაგალითი მოგვეპოვება. მთელ საქართველოშია გავრცელებული შემდეგი გამონათქვამი: ერთი შვილი — არა შვილი, ორი შვილი — ვითომ შვილი, სამი შვილი — მართლა შვილი, ოთხი შვილი — აი, შვილი. ზემოთ აღნიშნულ გიორგი მცირეს ნაშრომში, ჩვენი აზრით, ისეთ მოწინავე აზრებს ვხვდებით, რომლებიც, ალბათ, მაშინდელი მსოფლიოს ლიტერატურულ წყაროებში არც მოიპოვება. გიორგი მცირე აღნიშნავს: „უწყი, ვითარმედ არა უმეტარ ხართ შვილთა ზრდასა, მკვდრნი სოფლისანი, რამეთუ უკუეთუ ვის განუმრავლდენ შვილნი უფროდს რიცხუსა, ესე იგი არს შვილისა გინა რვისა, რადხოცა მდიდარი იყოს, დიდსა ჭირსა და ურვასა შთავადების; ხოლო უკუეთუ გლახაკი იყოს, ყოვლით კერძო მწარე არს ცხოვრე-

³ ტ. ჭანტურია, ჩანაწერები, თბ., 2010, გვ. 87.

ბად მისი და აღსავსე ვაებითა“ (თ. XXIII).

საქართველოს ბევრ კუთხეში, მაგალითად, სამცხე-ჯავახეთში პატარა-ძალს ამ სიტყვებით ლოცავდნენ: ღმერთმა მოგცეთ სამი ვაჟი და ერთი ქალიო. რა თქმა უნდა, ძველ დროში ხშირად სასურველთან შედარებით მეტი ბავშვი იბადებოდა, რასაც განსაზღვრავდა უმეტესწილად განსაკუთრებით ერთ წლამდე ბავშვთა მაღალი სიკვდილიანობა, არასასურველი ორსულობის თავიდან აცილების უცოდინარობა და სხვა ფაქტორები. შედარებით გვიან პერიოდში შობადობამ, როგორც ჩანს, დაიწყო შემცირება, რაც ზეპირსიტყვიერებაშიც აისახა: „ეს ჩვენებური ქალები... თითო ყმაწვილს გაგვიჩენენ, ბუზღუნით გამოზრდიანო“. ჩანს, ეს პრობლემა უკვე აწუხებდათ XVIII საუკუნის საქართველოში. დემოგრაფმა მ. შელიამ კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდში მიაკვლია 1782 წლით დათარიღებული უცნობი ავტორის მეტად საინტერესო დემოგრაფიულ ნაშრომს „სწავლა ერისა სიმრთელისათვის მისისა“. ავტორი ასახელებს შობადობის შემცირებაზე მოქმედ ექვს ძირითად ფაქტორს: ეკონომიკურს, ქორწინებათა რიცხვის შემცირებას, ქალაქური ცხოვრების წესის გავრცელებას, ნაგვიანებ ქორწინებას, ქალთა მძიმე ხასიათის შრომასა და მშობიარობის დროს ცუდ პირობებს. ავტორის აზრით, სწორედ ეს მიზეზები უნდა აღმოიფხვრას, რათა არ „დამცირდეს ერის გამრავლება“. მეტად საგულისხმოა, რომ თანამედროვე დემოგრაფიული მეცნიერებაც ძირითადად სწორედ აღნიშნულ ფაქტორებს ასახელებს შობადობის შემცირების მიზეზებად.

საქართველოს მთიანეთში და, კერძოდ, ზვესურეთში მშობლებს სამიოთხი, მაქსიმუმ ხუთი შვილი ჰყავდათ. თუ მეტი შვილი ეყოლებოდათ, მაშინ მათ მთელი სოფელი სასაცილოდ იგდებდა. რა თქმა უნდა, ასეთ ვითარებას ეკონომიკური და სოციალური პირობები განსაზღვრავდა, რადგან მთის პირობები, უპირველეს ყოვლისა, მიწის სიმცირე, ვერ უზრუნველყოფდა მრავალშვილიანი ოჯახების სრულყოფილად გამოკვებას.

ეს ფაქტორი თანამედროვე პირობებშიც გასათვალისწინებელია. სანამ ამ საკითხს შევეხებოდეთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ტრადიციული მრავალშვილიანი ოჯახები უკვე XIX საუკუნეში ნაკლებად იყო გავრცელებული. 1875-1879 წლებში თბილისის გუბერნიის სოფლებში მცხოვრებ ყოველ ათას ქართველზე საშუალოდ ყოველწლიურად 36 ბავშვი იბადებოდა, მაშინ როდესაც ანალოგიური მაჩვენებელი 1885 წლის კიევის გუბერნიაში 61 ბავშვს უდრიდა. 1867-1887 წლებში რუსეთის ევროპული ნაწილის ზოგიერთ გუბერნიაში მართლმადიდებლებს ერთი ქორწინებიდან საშუალოდ ცხრა ბავშვი ჰყავდათ. საქართველოში და სხვა ქვეყნებშიც ასეთ მაღალ შობადობას განაპირობებდა თაობათა სწრაფი ცვლა. ერთ წლამდე ასაკში იღუპებოდა თითქმის ყოველი მესამე დაბადებული ბავშვი. ოჯახში ორი-სამი ბავშვი რომ ჰყოლოდათ, ბავშვთა სიკვდილიანობის მაღალი მაჩვენებლობის გამო, შეიძლება ასეთი ოჯახი უშვილოდ დარჩენილიყო.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში ჯანსაღი კლიმატის გამო ბავშვთა სიკვდილიანობა უფრო დაბალი იყო, ვიდრე ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში, რასაც უცხოელი მოგზაურებიც აღნიშნავდნენ.

ახლა ერთ მეტად პრობლემურ საკითხსაც უნდა შევეხოთ, რაც ჩვენი საზოგადოების ნაწილში არასწორადაა გაგებული. მხედველობაში გვაქვს ტრადიციული გაგებით მრავალი შვილის ყოლა. თანამედროვე ეპოქაში პიროვნების ფასეულობათა სისტემაში წინ წამოიწევა მაღალი დონის ფასეულობათა დაკმაყოფილების სურვილი, იზრდება პროფესიული შესაძლებლობების მთელი სისრულით გამოვლენის მცდელობა. ადამიანები უკვე მეტ დაინტერესებას იჩენენ ცხოვრების ხარისხისადმი, თითოეული შვილის აღზრდისადმი, რაც მეტ დანახარჯებს და თავისუფალ დროს მოითხოვს. ცივილიზებულ სამყაროში ქალები მათი განათლების დონის ამადლებასთან ერთად სულ უფრო ნაკლები ბავშვის ყოლით იფარგლებიან. ბუნებრივია, ქალი არ შეიძლება გამოვებით სამზარეულოს და არც ის უნდა მოეთხოვოთ, რომ მან ფიზიოლოგიური შესაძლებლობებისა და მიხედვით აჩინოს ბავშვები. როდესაც ოჯახს არ აქვს საცხოვრებელი ბინა, საარსებო საშუალებები, სამუშაო, პერსპექტივები, ქალმა უმჯობესია არა მრავალი შვილი გააჩინოს, არამედ იმდენი, რამდენის მოვლასა და აღზრდასაც შეძლებს. აკი ილია ჭავჭავაძეც აღნიშნავდა: მამობა და დედობა მარტო შვილების გამრავლება და ძუძუს წოვება არ არისო.

ჩვენი სახელოვანი მომღერლის, ბატონ პაატა ბუჭულაძის თაოსნობით საქველმოქმედო ღონისძიებების შედეგად უკანასკნელ წლებში რამდენიმე ათეულმა გაჭირვებულმა მრავალშვილიანმა უბინაო ოჯახმა მიიღო ბინა, მაგრამ პრობლემას ვერც ამან უშველა. ჩვენ ვნახეთ ტელევიზიით, როგორ უკიდურეს გაჭირვებაში ცხოვრობენ, ბინამიღებული ოჯახები უსახსრობის გამო, ხოლო ზოგიერთმა მათგანმა მიღებული ბინა, თავი რომ გამოეკეცა, გაყიდა კიდევ. შობადობის ამადლებისა და ბავშვთა აღზრდის თვალსაზრისით, უფრო მოფიქრებული ღონისძიებების გატარება გემართება, როდესაც სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიერ ამ მიმართულებით გაღებული სახსრები და ინტერესები ერთმანეთს შეავსებს, როდესაც მოვახერხებთ საზოგადოებრივი სოლიდარობის გაცილებით ფართო მასშტაბით წარმოდგენას. ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს ნება მთავარია, რომელიც, მიუხედავად უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარებისა, არადა არ ჩანს.

ტრადიციული მრავალშვილიანობის პროპაგანდას შობადობის გაზრდის თვალსაზრისით ნაკლები შედეგი მოაქვს, რასაც ქვემოთ მოყვანილი კონკრეტული მონაცემების ანალიზიც ადასტურებს. უკანასკნელი 19 წლის განმავლობაში, ოფიციალური მონაცემებით, ყველაზე მაღალი შობადობა 2009 წელს აღინიშნა — ამ წელს 63 377 ბავშვი დაიბადა. აქედან 33 651 ბავშვი (53,1 პროცენტი) დედებისათვის პირველი შვილი იყო, 21 093 დედას (33,3 პროცენტი) კი მეორე შვილი შეეძინა, 6 627 დედას (10,5 პრო-

ცენტი) — მესამე, ხოლო 1412 დედას (2,2 პროცენტი) — მეოთხე. 375 დედას (0,6 პროცენტი) მეხუთე ბავშვი შეეძინა, 128 დედას — მეექვსე, 51 დედას — მეშვიდე, 32 დედას — მერვე, და 8 დედას — მეცხრე. მეათე ბავშვი არც ერთ დედას არ შესძენია; სულ კი მეხუთე და მეტი შვილი ამ წელს 594 დედამ გააჩინა. აქედან ცხადი ხდება, რომ, ვთქვათ, 8 დედა, რომელმაც მეცხრე ბავშვი გააჩინა, თუ კიდევ ერთ ბავშვს გააჩენს, მოსახლეობა 8 კაცით გაიზრდება. 594 დედა, რომელმაც 2009 წელს მეხუთე და მეტი ბავშვი გააჩინა, თუ კიდევ ერთ შვილს იყოლიებს, ქვეყნის მოსახლეობა 594 კაცით მოიმატებს. სამაგიეროდ დედები, რომელთაც ამავე წელს პირველი შვილი ეყოლა, თუ მეორე შვილს გააჩენენ, მაშინ საქართველოს დამატებით 33 651 ბავშვი შეემატება, ხოლო დედები, რომლებსაც მეორე შვილი ჰყავდათ, კიდევ ერთ შვილს იყოლიებენ — 21 093 ბავშვი. რა თქმა უნდა, ქალების ნაწილი აჩენს მეორე და მესამე შვილს, მაგრამ ქალთა დიდი ნაწილი ერთი ან ორი შვილის ამარა რჩება.

ზემოთ აღნიშნული მსჯელობის შემდეგ, ბუნებრივია, ასეთი კითხვაც დაისვას: რამდენი შვილია საჭირო ოჯახში მოსახლეობის ოპტიმალური გამრავლებისათვის. მაგრამ დემოგრაფიული ოპტიმალური კრიტერიუმის განსაზღვრა ძალიან ძნელია. იგი იცვლება საზოგადოების ისტორიული განვითარებისა და პირობების სხვადასხვაობის შესაბამისად. მაინც შეიძლება ითქვას, რომ მოსახლეობის გამრავლების ოპტიმალური ტიპი შესაძლებელია მაშინ, როდესაც საშუალოდ ერთმანეთს დამთხვევა ოჯახისა და საზოგადოების დემოგრაფიული იდეალი. შობადობის საშუალო დონეს ნათლად ახასიათებს შობადობის ჯამური კოეფიციენტი, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რამდენ ბავშვს აჩენს ერთი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში, კერძოდ, როდესაც მას აქვს ბავშვის გაჩენის უნარი. ასეთი ნაყოფიერების ანუ ფერტილურ ასაკად მიჩნეულია 15-49 წლები, ე. ი. ფერტილური ასაკი 35 წელს უდრის. თაობათა შეცვლისათვის აუცილებელია, რომ ერთმა ქალმა თავისი სიცოცხლის განმავლობაში 2,1 ბავშვი დაბადოს. ამ შემთხვევაში ხდება მოსახლეობის თანაბარი გამრავლება — თაობათა განახლება ერთი და იგივე რაოდენობით. მართალია, 2 ბავშვის დაბადების შემთხვევაში ხდება მშობლების ანაზღაურება, მაგრამ მხედველობაში მიიღება ის გარემოება, რომ ერთ წლამდე ასაკში ბავშვთა მოკვდაობა მაღალია, ყველა დაბადებული ბავშვი ვერ მიაღწევს ფერტილურ ასაკს, როდესაც თვითონ უნდა გახდეს დედა, ყველა არ გათხოვდება და ოჯახების ნაწილიც უნაყოფოა. ამიტომ მოსახლეობის რიცხვის შესანარჩუნებლად საჭიროა, ერთმა ქალმა საშუალოდ 2,1 ბავშვი დაბადოს. თუ ეს მაჩვენებელი 2,1 ბავშვზე ნაკლებია, მოსახლეობა შემცირდება, ხოლო როდესაც ქალი 2,1 ბავშვზე მეტს ბადებს, მაშინ მოსახლეობის გამრავლებას აქვს ადგილი. 1993-2007 წლებში შობადობის ჯამური კოეფიციენტი 2,1 ბავშვზე გაცილებით ნაკლები იყო და მოსახლეობის ერთი და

იმავე რაოდენობით გამრავლებას, ანუ თაობათა ცვლას 65-70 პროცენტი უზრუნველყოფდა. აქედან, ცხადია, შეიძლება ის დასკვნაც გამოვიტანოთ, რომ მოსახლეობის გამრავლებისათვის რაც შეიძლება მალე ყურადღება უნდა დაეთმოს მეორე და განსაკუთრებით მესამე ბავშვის ყოლას, აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებას, თუ გვინდა შევანელოთ მეტად მძიმე დემოგრაფიული პროცესები და ერთი დემოგრაფიული თაობის ანუ დაახლოებით 28 წლის შემდეგ მივაღწიოთ შედარებით სასურველ შედეგს.

ჩვენ მესამე შვილის ყოლის მნიშვნელობაზე იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ ქართველი ქალი, თავისი მენტალური ბუნებიდან გამომდინარე, სამ ბავშვზე მეტს იშვიათად აჩენს, ამასთან საშუალოდ ერთი ქალის მიერ სამი ბავშვის გაჩენა სავსებით უზრუნველყოფს მოსახლეობის გაფართოებულ გამრავლებას. უცხოეთის ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობის დეპოზულაციაა, მეორე და განსაკუთრებით მესამე ბავშვის გაჩენას უწყობენ ხელს სხვადასხვა შეღავათითა და დახმარებით. მხედველობაში უნდა მოვიდეთ ის დამაფიქრებელი ფაქტიც, რომ მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით, სამცხე-ჯავახეთში ყოველი ათასი ქალი 876 ბავშვით მეტს აჩენს, ვიდრე თბილისში და 465 ბავშვით მეტს, ვიდრე იმერეთში. ამასთან 15 წლისა და უფროსი ასაკის ყოველ ათას ქართველ ქალს 2 067 ბავშვი ჰყავდა, რაც 632 ბავშვით ნაკლებია ქისტის ქალებისა და 583 ბავშვით ნაკლები აზერბაიჯანელი ქალების შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით და ა. შ. მაშასადამე, გამოდის რომ პრეზიდენტის დაპირებას მესამე ბავშვის გაჩენის შემთხვევაში ათასი ლარის, ხოლო მეოთხე ბავშვის დაბადებისას ორი ათასი ლარის ოდენობით ერთჯერად დახმარებას ქართველი ქალი თითქმის ვერ მიიღებს. თუმცა შეიძლება ამ დაპირებამაც, ისეთივე ჩაილურის წყალი დალიოს, როგორც 2007 წლის ანალოგიურმა დაპირებამ. მაშინაც, **2008 წლის არჩევნებთან დაკავშირებით 2007 წლის 30 დეკემბერს მიიღეს კანონი ღარიბი ოჯახებისათვის მესამე შვილის გაჩენის შემთხვევაში ერთჯერადად ათასი ლარის დახმარების გაწევის შესახებ, რომელიც 2008 წლის დეკემბერში გააუქმეს.** რადგანაც ამ კანონის მიმღებმა ჩინოვნიკებმაც ალბათ იცინან, რომ იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ცხრა თვეზე ადრე ბავშვი არ ჩნდება, ისინი იმასაც მიხედვებოდნენ, რომ 2008 წლის აპრილ-დეკემბერში დაორსულებული ქალები ბავშვს მხოლოდ 2009 წელში გააჩენდნენ და, ამრიგად, უკვე დახმარებასაც ვეღარ მიიღებდნენ. თუმცა ისიც საკითხავია, საერთოდ მიიღო თუ არა ვინმემ დახმარება.

შობადობის გაზრდის პარალელურად გემართებს ყურადღება გავამახვილოთ ახალგაზრდების სწავლის ხარისხზე, მათი ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდაზე, რათა, როგორც სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II ბრძანებს, ქართველი ქართველადვე დარჩეს. ახალგაზრდების არც თუ უმნიშვნელო ნაწილი ნაციონალებმა თითქმის მთლიანად მოწყვითეს ეროვნულ ნიადაგს. ახალგაზრდა ჟურნალისტების

ნაწილს ბატონ ბიძინა ივანიშვილთან პირველი პრესკონფერენციის დროს დადგმული სპექტაკლიც ეყოფათ საუკუნის სირცხვილად, როდესაც კითხვის დასმის დროს, უმთავრესად სამთავრობო ტელევიზიების ჟურნალისტებს, ერთმანეთთან ომი ჰქონდათ გამართული, რათა ერთმანეთისათვის დაესწროთ პატრონების მიერ ნაკარნახევი ყურით მოთრეული კითხვების დასმა და პრესკონფერენცია ჩაეშალათ. ისინი იმასაც ცდილობდნენ, რომ სხვა კოლეგებისათვის კითხვის დასმის საშუალება არ მიეცათ. კონფერენცია ისე დასრულდა, მათ ბატონ ბიძინას პასუხები არც მოუსმენიათ, რადგან ჟურნალისტთა ამ ნაწილს, როგორც ვთქვით, ამისთვის არ ეცალა. მოკლედ, იშვიათი შემთხვევა მოხდა: ახალგაზრდა ჟურნალისტებმა საჯაროდ გაიბახეს თავი. საბოლოოდ კონფერენცია მათი სრული ფიასკოთი და ბიძინა ივანიშვილის ასევე სრული ტრიუმფით დამთავრდა.

სამწუხაროდ, ხალხის ნაწილი ნაკლებად გრძნობს ქვეყნისათვის პასუხისმგებლობას. ნაციონალებმა ყველაფერი გააკეთეს იმისათვის, რომ ეროვნული გრძნობა დაეჩლუნგებინათ, ხალხში ეროვნული თავმოყვარეობა ჩაეკლათ. ასე რომ არ იყოს, ვერც ახალგაზრდა ჟურნალისტები გაბედავდნენ ქვეყნის თვალწინ ასე სამარცხვინოდ მოქცევას, ასე რომ არ იყოს, ამ ორიოდ წლის წინ გურიაში ერთი ქართველი ქალი არ ეტყოდა პრეზიდენტს საქვეყნოდ: კიდევ კარგი წყალდიდობა მოხდა და, მიშა გნახეო. ეს დაახლოებით ნადირობის მოყვარული კახეთის მეფის ალექსანდრეს ნათქვამს ჰგავს: „აზ, ნეტარძი ოხერ მექმნეს კახეთი, რათა მაქუნდეს სანადირონი მრავლად“.

დღეს ჩვენი ხალხის წინაშე მდგარ პრობლემებს შორის ერთ-ერთი არის განათლების დონის ამაღლება. მცირერიცხოვანი ერი მხოლოდ განათლებული მოქალაქეებით ფასობს. ჯერ კიდევ ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავდა: „ან გავნათლდე და ან გაუმრავლდე, და ორივე თუ ერთად მოხერხდება, ის უკეთესია“, რადგან უსწავლელი, უბირი ადამიანი ქვეყანას წყლულს ვერ მობანსო. ქვეყნის დიდმა მოამაგემ დაინახა, რომ განათლება და გამრავლება სჭირდებოდა ჩვენს ხალხს. შემდეგში ეს აზრი გალაქტიონმა ერთ თავის ლექსში გამოხატა; „ერთხელ მგოსანი ვაჟა დღეებს აცლიდა რიდეს: „უნდა გავნათლდე, მაშა? უნდა გაუმრავლდეც კიდევ?“ დაიგრი-ალოს შორით ქარტყილებმაც თუნდა: უნდა გაუმრავლდე სწორედ, უნდა გაუმრავლდე, უნდა!“ ამ საჭიროებამ ზეპირსიტყვიერებაშიც პოვა ასახვა: „განათლდე ჩვენი ქვეყანა, გამრავლდე ჩვენი ერია“.

ასე თუ ისე, ჩვენ, რაც არ უნდა გულმოდგინედ ვაძაგოთ კომუნისტების პერიოდი, მაშინ გამრავლებაც შევძელით და განათლების მიღებაც. უკანასკნელი 20 წელიწადში ერის სიძლიერის ეს ორივე მაჩვენებელი კატასტროფულად შემცირდა და უფსკრულის პირას აღმოჩნდით. წარმოუდგენლად შემცირდა განათლებისა და კულტურის კერები, წიგნების, ჟურნალებისა და გაზეთების გამოცემათა ტირაჟი. თუ 1989 წელს საქართ-

ველოში ფუნქციონირებდა 4300 მასობრივი და უნივერსალური ბიბლიოთეკა, 2007 წელს ამ მაჩვენებელმა 672 შეადგინა. 1988-2005 წლებში წიგნებისა და ბროშურების ტირაჟი შემცირდა 23,5 მილიონი ეგზემპლარიდან 0,3 მილიონ ეგზემპლარამდე; ჟურნალებისა და სხვა პერიოდული გამოცემების წლიური ტირაჟი შემცირდა 30,5 მილიონი ეგზემპლარიდან 1,1 მილიონ ეგზემპლარამდე, გაზეთების წლიური ტირაჟი 790 მილიონიდან 17,9 მილიონამდე, ხოლო ერთჯერადი ტირაჟი 3,7 მილიონიდან 0,4 მილიონამდე. თეატრალურ სპექტაკლებზე დამსწრეთა რიცხვი 1988 წელს 3,8 მილიონ კაცს შეადგენდა, ხოლო 2007 წელს — 438 ათასს. ამავე წლებში მუზეუმების დამთვალიერებელთა რიცხვი 6,5 მილიონი კაციდან 446 ათას კაცამდე შემცირდა.⁴ ვფიქრობთ, მოტანილი მონაცემები კომენტარს არ საჭიროებენ.

ამ პროცესების მოსალოდნელი დამდუპველი შედეგები შესანიშნავად გაანალიზა ცნობილმა ქართველმა მწერალმა გურამ ფანჯიკიძემ, რომლის მოულოდნელი გარდაცვალება არა მარტო ქართული მწერლობის, არამედ მთელი ჩვენი ერისთვის უაღრესად დიდი დანაკლისი იყო. გურამ ფანჯიკიძე სწორედ ახლა სჭირდებოდა ყველაზე მეტად ქართველ ხალხს, როდესაც არ ცხრებიან ჩვენი სულიერი გადაგვარების მოსურნენი, თუმცა, მან, ჯერ კიდევ თითქმის თხუთმეტი წლის წინათ, შესანიშნავად გაანალიზა ჩვენს სულიერ ცხოვრებაში შემოჭრილი მანკიერი ტენდენციები და მოგვიწოდა, გაეფრთხილებოდით მთავარს — ადამიანის სულს: „მწერლობისა და ხელოვნების განვითარების გზა უწყვეტი პროცესია. მისი გაწყვეტა არ შეიძლება, რადგან ერთი წლით შეფერხების შედეგების აღმოფხვრასა და პროცესის გამთლიანებას, შეიძლება ხუთი და ათი წელიც კი არ ეყოს.

ნუ ჩავიდნენ საბედისწერო შეცდომას.

ნუ დაუტოვებთ უპატრონოდ მწერლობასა და ხელოვნებას.

ნუ დაუტოვებთ ქართველ ერს, ქართველ ახალგაზრდობას კოოპერატივების მიერ გამოცემული მაკულატურისა და იმ ვიდეოკასეტების ამარა, მკვლელობას, ძალადობას, შიშველ და აღრეულ სექსს რომ ამკვიდრებენ საზოგადოებაში.

პური თუ ადამიანის სხეულს შია, მშვენიერება ადამიანის სულის საზრდოა. ნუ დაგვაფიცდება, სხეული მიწიერია, სული კი — ღვთიური და მარადიული.

პურის პრობლემა მაინც უფრო იოლად გადასაჭრელია და იგი აუცილებლად გადაიჭრება კიდევ. ადამიანის სულს კი, თუ მშვენიერება დროულად არ მივაშველეთ, იგი სხვა, საბედისწერო საზრდოს იშოვის...

გაეფრთხილდეთ ადამიანის სულს! — ესაა ჩვენი უმთავრესი მოთხოვნა, ესაა ჩვენი სიცოცხლისა და მოღვაწეობის უმთავრესი მიზანი.⁵ ასე-

⁴ Народное хозяйство СССР в 1989 г., М., 1990, с. 210-213, 216-220. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2008, თბ., 2009.

⁵ გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 18-24 აპრილი, 2003.

თივეა ყოველი ჭეშმარიტი ქართველის მოთხოვნაც, მით უმეტეს გარეშე თუ გარკვეული შინაური ძალების მიერ ჩვენი სულიერი ცხოვრების დაკნინების მცდელობის პირობებში. ე. წ. ვარდების რევოლუციის დღიდან, თითქოსდა რევოლუციაში დამსახურებების გამო, პატარა ბიჭებმა დაანგრიეს ეროვნული ინსტიტუტები. ხალხში დათესეს სიძულვილი, ადამიანები ერთმანეთს დაუპირისპირეს. იმდენი შეძლეს, რომ თითქმის მთლიანად გაწყვიტეს კავშირი ახალგაზრდობასა და უფროს თაობას შორის. შუახნის გამოცდილი სპეციალისტები დაითხოვეს სამსახურებიდან, ასაკობრივი ზღვარი დაუდევს ინტელექტუალურ შრომას, რაც ეროვნული ენერგიის გაფლანგვის ტოლფასია. ეს ყოვლად დაუშვებელი იყო. არც ერთ ერს არ გააჩნია იმის ფუფუნება, რომ შედარებით ასაკოვან თაობას ასე მოექცნენ. მეცნიერებაში უკვე თითქმის გაწყვეტილია კავშირი თაობებს შორის. ამ კავშირის აღდგენას ათწლეულები დასჭირდება. ცხოვრება მეტად მძიმე, ერთფეროვანი და უინტერესო გახდა. აპრობირებული პროგრამებით ახალგაზრდების ადვილად სამართავად, ჯიუტად ნერგავენ იმ აზრს, თითქოს ცხოვრების მიზანი მხოლოდ ფულის კეთება და სექსია. ადამიანური ფასეულობები თანდათანობით ტოვებენ ცხოვრების სცენას. ახალგაზრდებს გონებას უხედნავენ, როგორ დატკბენ სექსით, თითქოს მათმა წინაპრებმა არ იცოდნენ სექსი და „გარდარეული სიყვარული“. ინტიმი ყოველთვის იყო ადამიანური ცხოვრების მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი, მაგრამ მხოლოდ შემადგენელი ნაწილი და არა ცხოვრების არსი, როგორც ახლა ცდილობენ წარმოაჩინონ. ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი დემოკრიტე სექსს დროებით გაბრუებას უწოდებდა, ახლა კი სურთ ყველა გაბრუებული იყოს და არა მხოლოდ დროებით.

ზედაპირზე მოტივტივე ახალგაზრდა ნაციონალები დაეპატრონენ ერის ცხოვრებას. გარედან მხარდაჭერილმა ძალამ აღმართი მოხნა.

დღეს ყოველი მოაზროვნე ქართველი ცხადად ხედავს, რომ ქართველი ხალხი ეკონომიკურად განადგურებული და სულიერად დაბეჩავებულია. ნაციონალებმა ყველაფერი გააკეთეს ამისათვის. ქართველი ერი ფიზიკური და სულიერი გადაშენების რეალური საფრთხის წინაშე დგას. ხელისუფლებაში მოსვლის დღიდან ნაციონალები მხოლოდ ანტიეროვნული საქმიანობით არიან დაკავებული. როგორც ერთ ძველ ქართულ ნაწარმოებშია აღნიშნული, „ვიდრე მათათა ზედა ქარნი ქროდეს და ზღვათა შიგან წყალი და თევზი იპოებოდეს, ბნელსა ღამესა სიმაჟე ჰქონდეს, ცათა შიგან ვარსკვლავი იპოებოდეს“, ნაციონალები ასეთ საქმეს ვერ მოიშლიან.

ამჟამად, ნაციონალებისათვის ქართულ სივრცეში ადგილი ნამდვილად არ მოიპოვება, თუმცა, რომ არა ქართველი ხალხის ბედის უკუღმართობა, მათი ადგილი ჩვენს საზოგადოებაში არც არასოდეს ყოფილა. ნაციონალების მოშორება ნამდვილად არ იქნება ნაციონალური დანაკარგი.